

Damjan Hančič*

Odnos nemškega okupatorja do slovenskih študentov z Gorenjske¹

The German Occupying Forces' Attitude Towards Slovenian Students from Gorenjska

Izvleček

V prispevku predstavimo odnos nemškega okupatorja, zlasti blejske podružnice Državnega komisarja za utrjevanje nemštva, do slovenskih dijakov in študentov z območja Gorenjske, ki so se med drugo svetovno vojno izobraževali na gimnazijah in visokošolskih ali univerzitetnih ustanovah tako na ozemlju tretjega rajha kot tudi zunaj njegovih meja. Ker so se nemške oblasti bale premočnega razvoja slovenske (zlasti družboslovne) inteligence, naj bi se na študij lahko vpisali le tisti, ki so dobili primerno rasno in politično oceno ter dovoljenje šefa civilne uprave. Tako v prispevku predstavljamo načrte nemških okupacijskih oblasti za postavitev rasno-političnih kriterijev gorenjski mladini za šolanje na visokih šolah in univerzah, pa tudi njihova izhodišča za morebitno vračanje šolajoče se gorenjske mladine z območja italijanske Ljubljanske pokrajine nazaj v rajh.

Abstract

This article examines the attitude of the German occupying forces, in particular the Bled branch of the Reich Commissioner for the Consolidation of German Nationhood, towards Slovenian secondary school and university students from the Gorenjska region who were educated in grammar schools and higher education institutions or universities, both within the territory of the Third Reich and beyond its borders during World War II. Since the German authorities feared the excessive development of the Slovenian intelligentsia (especially in the social sciences), only those who had received a suitable racial and political assessment and the permission of the head of the civil administration were allowed to enrol. This paper thus presents the plans of the German occupation authorities to establish racial and political criteria for the youth of Gorenjska to study at higher schools and universities, as well as their rationale for the eventual return of the young people studying in the area of the Italian province of Ljubljana to the Reich.

Ključne besede: študenti, dijaki, šolanje, Gorenjska, ponemčevanje, druga svetovna vojna

* Dr. Damjan Hančič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, e-pošta: damjan.hancic@scnr.si.

¹ Študija je nastala v okviru raziskovalnega programa *Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju* (P6-0380), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

Keywords: university students, secondary school students, education, Gorenjska, Germanisation, World War II

Uvod – Dosedanje raziskave

Med drugo svetovno vojno je nemški okupator na zasedenem slovenskem ozemlju v skladu s svojo rasno in nacionalno politiko skušal izvesti čimprejšnje ponemčenje slovenskega prebivalstva. Čeprav je bila Gorenjska kot del nekdanje Kranjske za naciste manj nemška dežela kot Spodnja Štajerska ali Južna Koroška, pa so se tudi tu vsaj v prvih letih okupacije trdno držali svojih raznarodovalnih načel. Kot enega najpomembnejših ukrepov so že jeseni 1941 uvedli popolnoma nemško osnovno šolstvo, uvod v katero je bilo organiziranje številnih tečajev nemškega jezika za vse prebivalstvo že nekaj mesecev prej. O značilnostih okupatorjevega osnovnega šolstva na območju Gorenjske imamo doslej objavljenih nekaj lokalno obarvanih raziskav pa tudi nekoliko obsežnejših študij, med katerimi je treba omeniti raziskavo pokojnega dr. Toneta Ferenca o medvojnem delovanju nemškega šolstva v kamniškem okrožju² in novejšo raziskavo prof. Marka Trobevška o didaktičnih vidikih poučevanja nemškega jezika v času okupacije.³ Nekoliko v ozadju zanimanja zgodovinarjev pa je ostal okupatorjev odnos do gorenjskih gimnazijcev in študentov. Ti so seveda študirali zunaj območja Gorenjske, bodisi na ljubljanski bodisi drugih okoliških univerzah in visokih šolah, saj na Gorenjskem tedaj ni bilo nobene visokošolske ustanove. Okupatorske oblasti so zato na Gorenjskem to problematiko zaznale dokaj pozno, šele jeseni 1942, ko so določene ukrepe na tem področju po zgledu tovrstnih ukrepov na sosednjem Sp. Štajerskem pretehtavali na blejski podružnici urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva (DKUN). V pričujočem prispevku skušamo predstaviti ohranjene dokumente o tej problematiki, ker pa se tematika dotika tudi drugih medvojnih germanizacijskih procesov na Gorenjskem, kot npr. ideologizacije gorenjske mladine prek nacističnih mladinskih organizacij in uvedbe izključno nemškega osnovnega šolstva, so v članku na kratko opisani tudi ti procesi.

Nemška okupacija Gorenjske in ponemčevalni ukrepi

Po zasedbi severnega dela slovenskega ozemlja aprila 1941 si je nemška civilna uprava prizadevala to ozemlje čimprej ponemčiti in pripraviti za priključitev

2 Tone Ferenc, Polom raznarodovalnih načrtov nemškega okupatorja v okrožju Kamnik, Polom okupatorjevega šolstva, *Historia : znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani*; 13, 2010, str. 348–371.

3 Marko Trobevšek, Pri pouku načeloma govorimo samo nemško – Vpogled v didaktiko nacistične šole na zasedenem Gorenjskem, *Kamniški zbornik*, 26, 2022, str. 197–201.

k Nemčiji. Zato so izbrali tak način uprave, kot je bil leto dni prej vzpostavljen v zasedenih Alzaciji, Loreni in Luksemburgu.⁴ Tako so območje Gorenjske z ljubljanskim Posavjem in Mežiško dolino z Dravogradom združili s sosednjo pokrajino (gauom) Koroška. Za to območje so uporabljali izraz *Zasedena območja Koroške in Kranjske*. Gorenjski del nemškega okupiranega območja so sprva imenovali Südkärnten (Južna Koroška), a so ga že 17. marca 1942 spremenili v že več stoletij uveljavljeno ime Oberkrain (Gorenjska).⁵

Spričo zelo majhnega števila Nemcev na Gorenjskem je bilo za nemške okupacijske oblasti toliko pomembnejše, da se ob sicer dobri rasni oceni gorenjskega prebivalstva, ki je bila v prvih tednih okupacije ugotovljena na množičnih rasnih pregledih, prebivalstvo čimprej ponemči. Problem je predstavljala neugodna politična orientacija prebivalstva, zlasti močna slovenska narodna zavest. Po ugotovitvah nemških oblasti je bila tu mnogo močnejša kot na Sp. Štajerskem, zato so morali biti ponemčevalni ukrepi ustrezno milejši in previdnejši kot tam.⁶ Nemški okupator je v svojih ponemčevalnih načrtih veliko pričakoval od množičnih raznarodovalno-ponemčevalnih organizacij, kot na primer Koroške ljudske zveze (nem. Kärntner Volksbund – KVB), v katero so množično vpisovali odraslo prebivalstvo, in Hitlerjugenda za fante oz. Hitlermädel za dekleta.⁷ Ob tem si je nemški okupator v prvih letih okupacije prizadeval z raznimi obnovitvenimi ali novimi gradbenimi deli ustvariti čim bolj nemški videz tega območja.⁸ Kot enega izmed prvih ukrepov pri ponemčevanju je šef civilne uprave za zasedena območja Koroške in Kranjske izdal odredbo, v kateri je določil ukinitve vseh slovenskih društev, organizacij in zvez.⁹ Drugi ukrep, ki se je časovno ujemal s prvim ali ga ponekod prehitel, pa je bil izgon narodno najbolj zavednih Slovencev (duhovnikov, intelektualcev in vodilnih političnih osebnosti) ter naselitev Nemcev. V zvezi s slednjim je ob uvedbi nemške civilne uprave prišlo na Gorenjsko nekaj nemškega uradništva in nameščenstva in nato še učiteljstva, vendar premalo, da bi lahko pomenili trdno jedro za ponemčevalno delo. Naseljevanje Nemcev je bilo v veliki meri odvisno tudi od izganjanja Slovencev z zasedenega območja in njihovega preseljevanja bodisi v stari rajh bodisi v NDH ali Srbijo, kar pa se potem ni zgodilo.¹⁰

4 Tone Ferenc, Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivo, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 20, 1980, št. 1–2, str. 37.

5 Vinko Skitek, *Delovanje nemškega okupatorja v Mežiški dolini med letoma 1941 in 1945*, Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2016, str. 323.

6 SI AS 1626, Pooblaščenec Državnega komisarja za utrjevanje nemštva (DKUN), Bled, Radovljica, šk. 2, Pravila SHB kot vzorec za ravnanje na Gorenjskem, 19. 3. 1942.

7 Ferenc 2010, str. 348–347.

8 Hančič, Damjan, Gradbeni projekti nemškega okupatorja v Kamniku, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 71, 2023, št. 1, str. 195–216.

9 Skitek 2016, str. 192–197.

10 Ferenc 2010, str. 343.

Nacistične mladinske organizacije

Kot je bilo že omenjeno, so za indoktrinacijo mladine nemške oblasti tudi na Gorenjsko razširile delovanje Hitlerjeve mladine (HM), ki jo je kot nemško mladinsko organizacijo leta 1926 ustanovila nacistična stranka (NSDAP). V organizacijo so bili vključeni mladi med 14. in 18. letom. Na zasedenih ozemljih Gorenjske in slovenske Koroške je bila ta organizacija uvedena šele aprila 1942. Do takrat je bila mladina na teh ozemljih organizirana v Mladini Koroške ljudske zveze (Kärntner Volksbundjugend). Poveljstvo Hitlerjeve mladine za Gorenjsko so postavili v Radovljici, po njegovi ukinitvi 30. januarja 1943 pa so organizacijo razdelili na oddelke v Radovljici, Kranju in Kamniku. Cilj organizacije je bila nacionalsocialistična vzgoja mladine z nekakšno predvojaško vzgojo, zato so zanjo prirejali razna šolanja, tečaje, taborjenja, športna tekmovanja itd. Nemški učitelji in učiteljice so bili v omenjeni mladinski organizaciji dolžni voditi oddelke in hkrati vzgajati kader iz vrst šolske in zunajšolske mladine. Posebnemu izboru in nadzoru so bili podvrženi tisti, ki so po srednji šoli nameravali študirati na nemških univerzah.¹¹ HM je obvezno pomagala pri kmečkih delih, propagandnih nastopih in političnih praznovanjih, sodelovala pri poštnih pošiljkah in pismih za nemške vojake itd. Posebni šoli za voditelje HM sta bili na Koroškem v Vrbi (Velden) in Landskronu.¹²

Množični tečaji nemškega jezika poleti 1941

Okupacijske oblasti so poleti 1941 organizirale množične tečaje nemškega jezika, ki naj bi zajeli kar največji del prebivalstva. Ti jezikovni tečaji so predstavljali uvod v uvedbo izključno nemškega šolstva na Gorenjskem. Nemški okupator je na Gorenjskem priredil dva vala nemških jezikovnih tečajev za šoloobvezno mladino in odrasle na vseh šolah na Gorenjskem. Po navedbah časnika *Karawanken Bote*, ki je bil edini časopis, ki je v času okupacije izhajal dvojezično, torej tudi v slovenščini, se je v poletnih mesecih 1941 dve tretjini učiteljstva iz avstrijske Koroške prostovoljno javilo za pomoč pri izvajanju teh tečajev.¹³ Dne 13. julija 1941 so jih pripeljali 415; vodili so tritedenske tečaje nemščine, dopoldne za šoloobvezne otroke in zvečer za odrasle. Ker so 3. avgusta ti učitelji odšli, so pripeljali več kot dvesto učiteljev in učiteljic, ki so vodili štirinajstdnevne tečaje.¹⁴ Iz neke okrožnice šolskega komisarja za kamniško okrožje Helmuta Prascha je razvidno, da niti k večernim tečajem nemščine za odrasle niso smeli pritegniti slovenskih učiteljev, četudi bi ti znali nemško.¹⁵ Tečajev nemščine pa oblasti niso omejile zgolj

11 Tone Ferenc, Bojan Godeša, Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941–1945, Germanizacija dežele in ljudi, *Historia* 14, 2009, str. 52–53.

12 Ibid.

13 Die Deutsch-kurse in Südkärnten haben begonnen, *Karawanken Bote*, nemška izdaja, 19. 7. 1941, str. 2.

14 Ferenc 2010, str. 349–350.

15 Ibid.

na posredovanje jezikovnega znanja, ampak so jih uporabile tudi posredno kot propagando za Hitlerja, nacizem in nemški rajh. Vodja civilne uprave Kutschera je nemškim učiteljem in učiteljicam, ki so prišli poučevati na Gorenjsko, celo dejal, »da so v prvi vrsti prišli kot vzgojitelji in da njihovo delo leži s tem z vso težo na političnem polju«. ¹⁶ Ker pa je bilo poleti veliko dela na polju, so ljudje postopoma začeli izostajati in število tečajnikov je upadlo za več kot 50 odstotkov. ¹⁷ Sicer so na Gorenjskem od poletja 1941 do junija 1943 priredili okoli 1920 tečajev nemščine z okoli 44.000 tečajniki. Neugodne politično-vojaške razmere pa so povzročale nenehno padanje obiska tečajev. ¹⁸

Uvedba nemškega osnovnega in srednjega šolstva

Poseben pomen pri ponemčevanju so nacisti pripisovali tudi otroškim vrtcem in osnovnim šolam. Otroške vrtce in osnovne šole so imeli celo za »trdnjave ponemčevanja«, s katerimi to stoji ali pade. ¹⁹ Zato je bila eden najpomembnejših nadaljnjih germanizacijskih ukrepov na Gorenjskem uvedba izključno nemških šol. Tako so začasni politični komisarji, ki so prevzeli vodenje petih gorenjskih okrajev, ki so bili kasneje preoblikovani v tri okrožja, takoj ob prihodu zaprli slovenske šole, učitelje deportirali v začasno internacijsko taborišče v Šentvid pri Ljubljani, nato pa jih z njihovimi družinskimi člani izgnali z območja rajha. ²⁰ Tudi prva ukrepa od okupatorskih oblasti postavljenih okrajnih/okrožnih šolskih nadzornikov sta bila prepoved, da bi šole uporabljale slovenske žige, obrazce in slovenska imena krajev in šol, ter ukaz, naj odstranijo vse slovenske in dvojezične napise s šolskih poslopij. ²¹

Nato se je septembra 1941 pričel na večini osnovnih šol na Gorenjskem reden šolski pouk izključno v nemščini, zato je bilo na šolah v vseh treh gorenjskih okrožjih nameščeno skoraj izključno nemško govoreče koroško učiteljstvo. ²² Tako so jih izmed »avstrijskih« učiteljev in učiteljic, ki so poleti 1941 prišli voditi tečaje nemščine, jeseni kar 260 uporabili za poučevanje šoloobveznih slovenskih otrok. ²³ Od nekdanjih slovenskih učiteljev so jih znova zaposlili le 60, vendar ne za poučevanje na Gorenjskem, pač pa na avstrijskem Koroškem. ²⁴ Nemški okupator se je sicer zavedal težav pri tako hitri uvedbi povsem nemške šole: »*Skušnje iz jezikovnih tečajev kažejo, da delovanje nemške šole ne bo lahko; učiteljstvu bo treba mnogo navdušenosti in idealizma. Dobri uspehi šesttedenskega počitniškega po-*

16 Uspehi nemškega učiteljstva v jezikovnih tečajih na Južnem Koroškem, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 2. 8. 1941, str. 3.

17 Ibid.

18 Ferenc, Godeša 2009, str. 52–53.

19 Ibid.

20 Ferenc 2010, str. 349.

21 Ibid.

22 Ibid., str. 353–361.

23 Ferenc, Godeša 2009, str. 52–53.

24 Ibid.

uka pa bodo olajšali šoli njeno delo.«²⁵ Šef civilne uprave Kutschera je na predlog nacistične učiteljske zveze (NS Lehrerbund) šolam na Gorenjskem za pouk celo brezplačno zagotovil 15.000 nemških prvih čitank, 5000 učnih knjig za nižjo in višjo stopnjo, 10.000 knjig s podobami *Zum Reigen herbei* od Anderluha in 15.000 izvodov pomožne knjige *Wir lernen Deutsch* od profesorja Miklitscha.²⁶ Glede ponemčevanja prek šolskega sistema so v blejskem uradu DKUN celo predlagali, »če ne bi bilo dobro uvesti starega preizkušenega pruskega modela šole, ko bi poleg poklicnega učitelja/ice bil v razredu prisoten še 'laični učitelj' iz vrst ranjenih podčastnikov nemškega vermahta. Ti podčastniki bi imeli nalogo skrbeti tako za še boljše seznanjanje otrok z nemščino kot predvsem za učenje reda in discipline«. ²⁷

Poleg navadnih osnovnih (ljudskih) šol so na območju Gorenjske ustanovili tudi t. i. Heimschulen (domače šole) oz. šole za otroke nemških funkcionarjev in uradnikov, ki so prišli službovat na Gorenjsko. Tudi njihov namen je bil vzgajati nemške otroke v nemškem nacionalno-socialističnem svetovnem nazoru, pri čemer je bil nivo pouka izenačen s stopnjo zahtevnosti šolanja drugod v rajhu.²⁸ V Nemčiji so bile te šole po prihodu nacistov na oblast ustanovljene zato, da bi poleg t. i. nacističnih internatnih visokih šol (Napola) in t. i. šol Adolfa Hitlerja za vzgojo nacističnih izbrancev tudi drugim dečkom in deklicam v rajhu omogočili pridobitev različnih šolskih kvalifikacij. Po besedah Martina Bormanna²⁹ naj bi »domače šole' v skladu s Führerjevimi ukazi v prihodnje postale sredstvo za uresničevanje celotne državne izobraževalne potrebe. Zato moramo ustvariti dovolj domačih šol, da se bodo lahko otroci, doslej vzgojeni v verskih internatih, odslej izobraževali v 'domačih šolah'«. ³⁰ Na zasedenem Gorenjskem so bile te šole ustanovljene zato, »da so neodvisno od krajevnih potreb sprejemale otroke tistih staršev, ki prebivajo v tujini ali vršijo službo zunaj nemške države, otroke staršev, ki morajo kot politični vodje, oficirji ali uradniki pogostokrat menjati svoje bivališče ter se zatorej ne morejo dovolj posvečati vzgoji svojih otrok«. ³¹ Možnost obiskovanja teh šol so imeli tudi slovenski otroci, in sicer »otroci kmetov, delav-

25 Od meseca septembra naprej nemške šole na Južnem Koroškem, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 30. 8. 1941, 3.

26 50.000 šolskih knjig za Südkärnten, *Karawanken Bote*, 18. 10. 1941, str. 5. O značilnosti nemške didaktike v času vojne glej Trobevšek 2022, str. 197–201.

27 AS 1626, Pooblaščenec DKUN Bled, Radovljica, šk. 2, Pravila SHB kot vzorec za ravnanje na Gorenjskem, 19. 3. 1942.

28 Za šolanje otrok nemških naseljencev na Gorenjskem so spomladi leta 1943 nemške oblasti razmišljale tudi o preureditvi Škofovih zavodov v Šentvidu pri Ljubljani v t. i. Umsiedlerschule, vendar do tega zaradi pomanjkanja primerne prostora ni prišlo; poslopje so namreč namenili neki drugi nacistični nacialno-politični vzgojni ustanovi (glej SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Mair Kaibitschev sklep o ugotovitvah obiska inšpekcije Nacionalpolitične vzgojne ustanove iz Berlina, Celovec, 3. 3. 1943).

29 Martin Bormann (1900–1945), vodja strankinega urada NSDAP, Hitlerjev osebni tajnik.

30 Deutsche Heimschulen, Nemška Wikipedija: https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Heimschulen_Schlo%C3%9F_Iburg (pridobljeno, 11. 3. 2024).

31 Zanimivosti, *Karawanken Bote*, 11. 10. 1941, str. 5.

cev in obrtnikov, ki so posebno nadarjeni in jim je treba posvečati več skrbi«. Šole so bile urejene ločeno za fante in dekleta.³²

Z nekoliko manj »pompa« pa so se nemške oblasti lotile germanizacije srednjega šolstva. Da bi zagotovili kontinuirano delovanje srednjega šolstva na nemškem zasedenem ozemlju, je načelnik šolskega oddelka pri šefu civilne uprave dr. Franzu Koschierju že v začetku julija 1941 objavil javni razglas, naj se učenci in učenke višjih šol (gimnazije, realne gimnazije, učiteljišča), ki imajo svoja bivališča na zasedenem ozemlju Koroške in Kranjske, razen dijakov/inj dotedanje realne gimnazije v Kranju, do 20. julija 1941 javijo pri najbližjem šolskem pooblaščenцу političnega komisarja svojega domačega okrožja ter naj s seboj prinesejo prepis zadnjega šolskega spričevala.³³ Z namenom, »da se razbremeni višja šola v Krainburgu«, pa je dva meseca kasneje dr. Koschier izdal navodilo, da dijaki, ki stanujejo ob železniški progi v Bohinju ali Jesenicah lahko nadaljujejo šolanje v Beljaku ali Celovcu, dijaki s preostale Gorenjske pa vstopijo v višjo šolo v Kranju, vendar pod pogojem, da je bil njihov dotedanji polletni ali letni šolski uspeh odličen ali prav dober. Nižji gimnazijci, ki niso mogli biti sprejeti, pa so lahko vstopili v najbližjo »glavno šolo«, iz katere je bil kasneje mogoč prestop na višjo šolo.³⁴

Ob vsej začetni germanizacijski vnemi pa so okupacijske oblasti vendarle morale upoštevati realnost, da večina prebivalstva še vedno ni razumela dovolj dobro nemškega jezika. Za nemške oblasti je bilo zato še toliko bolj pomembno, da so tudi v kasnejšem obdobju, celo še v začetku leta 1943 vzpostavljali pouk v nemškem jeziku, kajti po njih so se tega jezika lahko naučili tudi odrasli prebivalci: »Z začetkom šole bodo otroci pritegnjeni k pouku v nemščini in tako bodo tudi starši imeli možnost, se pri otrocih učiti nemškega jezika. Nemški tečaji so dobro obiskani. Bilo je naznanjeno, da se morajo na nemške tečaje javiti vsi tisti pri vsaki hiši, ki so v času trajanja tečaja doma.«³⁵ Te šole so bile zelo natrpane in učiteljstvo preobremenjeno.³⁶

Problematika odnosa nemškega okupatorja do slovenske inteligence na Gorenjskem in posledično do šolanja podmladka slovenske inteligence

Vsi prej naštetí ukrepi so sovpadali s prizadevanji, ki jih je šef civilne uprave za Gorenjsko dr. Kutschera poleti 1941 javno izrazil v enem od nagovorov izvajal-

³² Ibid.

³³ Razpregled učeče se mladine na zasedenem ozemlju Koroške in Kranjske, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 5. 7. 1941, str. 6.

³⁴ Razglas šolskega oddelka pri šefu civilne uprave, 10. 9. 1941, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 13. 9. 1941, str. 5.

³⁵ SI AS 1603, Deželni svetnik Kamnik (DS Kamnik) šk. 37, Poročilo občinskega komisarja Zg. Tuhinj Deželnemu svetniku okrožja Kamnik, 5. 2. 1943.

³⁶ SI AS 1603, DS Kamnik, šk. 37, Poročilo občinskega komisarja Zg. Tuhinj Deželnemu svetniku okrožja Kamnik, 19. 2. 1943.

cem nemških jezikovnih tečajev: »*Führer mi je naročil, naj naredim zopet nemško deželo iz tega ozemlja, ki je bilo nekoč nemško in so ga duhovniki, šola in slovenska narodna društva oropali nemškega jezika.*«³⁷ Pri tem je okupator tako kot pri drugih podjarmljenih slovanskih narodih (Poljakih, Čehih, Ukrajincih) skušal čimbolj omejiti narodovo inteligenco, med katero so spadali tudi študentje kot podmladek te inteligence. Nemci so jih čutili kot potencialno grožnjo uspešni germanizaciji. Ugotavljali so, da »*ne bi bilo smotrno visoko šolstvo narediti do- stopno vsakomur, ampak se tega lotiti previdno, da ne bo potem iz mladine nastal nov slovenski vodilni sloj, ki bo na nemških srednjih šolah in univerzah pripravljal 'orožje' za prihajajoči politični boj.*«³⁸

Preden se posvetimo predstavitvi konkretne problematike visokošolskega šolanja Gorenjcev, je treba opozoriti na dejstvo, da je že sam zakon o podelitvi nemškega državljanstva na zasedenih območjih Koroške in Kranjske povzročil, da je bila posamezniku s stopnjo dodeljenega državljanstva ne glede na njegove intelektualne sposobnosti, že vnaprej določena najvišja stopnja izobrazbe, ki jo je lahko dosegel.³⁹ Kot je v svoji disertaciji ugotavljal dr. Skitek, nam to potrjuje tudi odredba vodje urada za šolstvo na Koroškem 16. maja 1943, da so se v koroške šole lahko vpisali samo tisti učenci in učenke z zasedenega območja Spodnje Štajerske, Gorenjske in Mežiške doline, ki so imeli vsaj nemško državljanstvo na preklic. Hkrati pa so morali učitelji na zasedenih območjih na spričevalu vsakega učenca in učenke označiti, ali je imel nemško državljanstvo na preklic ali pa je bil zaščitenelec⁴⁰ nemške države.⁴¹ Za imetnike polnopravnega nemškega državljanstva je bila namreč srednja šola oziroma poklicna šola obvezna. Vsi tisti, ki so prejeli nemško državljanstvo na preklic, in to je bila velika večina slovensko govorečih Gorenjcev, so morali enako kot tisti s polnopravnim državljanstvom po končani osnovni šoli dokončati tudi poklicno šolo, na srednjo šolo pa so se lahko vpisali le, če so dobili primerno rasno in politično oceno ter dovoljenje šefa civilne uprave. Taki učenci so se lahko vpisali tudi na visokošolsko ustanovo, vendar so morali dobiti ustrezno oceno zgoraj navedenih organov, ki so mu lahko takšen študij dovolili ali ne. Tisti, ki pa so bili pri podelitvi državljanstva razporejeni v najnižjo kategorijo, v kategorijo t. i. zaščitencev nemške države, so lahko obiskovali osnovno šolo, če je posamezna šola imela za to dovolj prostora in dovolj učiteljev. Imeli so tudi možnost obiskovati poklicne šole ob dobri politični oceni, niso pa smeli obiskovati srednjih, višjih ter visokih šol, saj je bilo to v nasprotju s takratno zakonodajo.⁴²

37 Slovesen sprejem nemškega učiteljstva, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 19. 7. 1941, str. 4.

38 SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Pravila SHB kot vzorec za ravnanje na Gorenjskem, 19. 3. 1942.

39 Skitek 2016, str. 379–380.

40 T. i. zaščitenci so bili tisti, ki so bili po nacističnem pojmovanju pripadniki manjvredne rase, npr. judje, Romi itd.

41 Skitek 2016, str. 379–380.

42 Ibid.

Določitev pogojev za šolanje slovenskih študentov z Gorenjske na univerzah in visokih šolah

Slovenski študenti z Gorenjske so v času vojne študirali na različnih univerzah, bodisi na ozemlju rajha (Gradec, Dunaj, Praga), še več pa zunaj njega (npr. v Ljubljani ali v Zagrebu). Tudi v arhivskem gradivu blejsko-radovljiške podružnice DKUN je mogoče najti nekaj dokumentov, ki pričajo, da so se za germanizacijo Gorenjske najbolj odgovorni organi konec leta 1942 začeli zavedati pomena ureditve te problematike. Tako so v uradu DKUN v nekem poročilu pod oznako Zaupno, ki ga je pripravil dr. Herbert Friedl, pretehtavali ukrepe, kako urediti univerzitetno šolanje študentov z Gorenjske: ali jim ga sploh dovoliti ali morda prepovedati zgolj njihovo izobraževanje v tujini. Ker dokument zelo dobro zrcali razmišljanje nosilcev nacistične in ponemčevalne ideologije do slovenske inteligence in njenega odnosa do nemštva, namenoma izpostavljam nekoliko več vrstic uvodnega besedila.

V dokumentu so najprej ugotavljali, da *»je slovenska inteligenca vse od leta 1880 predstavljala v okviru avstro-ogrske monarhije vodilni sloj slovenskega naroda, ki je skušala organizirati in združiti slovenski narod na osnovi šovinističnih in panslovanskih idej«*. Slovenska inteligenca pa se je še posebej okrepila v času prve svetovne vojne in *»s konkretnimi ukrepi v sodelovanju s sovražnimi silami povzročila razpad Avstro-Ogrske, kajti prav slovenski narod je imel med vsemi jugoslovanskimi narodi najbolj učinkovite in najvztrajnejše voditelje. Ravno pripadniki inteligence s Kranjske so se potem izkazali za najhujše nasprotnike nekdanje avstrijske republike in so tudi najbolj odgovorni za nezaslišane in neizmerne napade Države SHS proti deželi Koroški. Kasneje se je prek centralistične srbske politike v času stare Jugoslavije ta inteligenca še okrepila«*. Kot so ugotavljali, se je po nemški zasedbi Gorenjske velik del slovenske inteligence sam umaknil v Ljubljano, tisti, ki so ostali, pa so predstavljali ob prvem valu izseljevanja največji del izseljencev, *»vendar se je večina te inteligence iz Srbije prek italijanskega ozemlja vrnila v Ljubljano, od koder prek propagande zelo vpliva na gorenjsko prebivalstvo. Pri tem so študentje prednjačili pri vključevanju v partizanske enote«*.⁴³

Zaradi vsega tega je bilo po njihovem treba *»natančno odrediti in regulirati visokošolski študij Gorenjcev«*. V zvezi s tem so imeli na voljo dva ukrepa: 1. popolno prepoved študija Gorenjcev na srednjih in visokih šolah do še neopredeljenega časovnega roka, ki bi bil odvisen tudi od odnosa prebivalstva do nemških oblasti, in 2. strog in omejen izbor določenih Gorenjcev, ki bi na podlagi sposobnosti za ponemčenje in ob ustreznem političnem usmerjanju ustvarili pogoje za akademski poklic. Vendar so takoj ugotovili, da morajo izvedbo 1. točke opustiti, *»ker je bila ugotovljena ugodna rasna slika celotnega gorenjskega prebivalstva in s tem ustvarjeni (pred)pogoji za ponemčenje Gorenjcev, kar je potem z odločbami izvršil državni vodja SS kot državni komisar za utrjevanje nemštva«*. Na osnovi

43 SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Bericht, Hochschulstudium der Oberkrainer (Poročilo. Visokošolski študij Gorenjcev), 23. 9. 1942.

tega je bilo po njihovem mnenju možno tako v letu 1941 kot tudi v letu 1942 izvesti samo ukrepe, predvidene v točki 2.⁴⁴

Na podlagi študije, ki jo je dr. Friedrich Kürbis⁴⁵ opravil za pokrajinsko študentsko vodstvo na Štajerskem, je bilo ugotovljeno, da na različnih nemških visokih šolah študira »brez vsakršne rasne in politične preverbe« precejšnje število študentov z Gorenjske in da je nemška državna študentska organizacija nekatere gorenjske študente celo predlagala za izredno finančno pomoč, »ne da bi bile kje na voljo osnovne informacije o obdelavi in oceni teh primerov«. Poleg tega naj bi po ugotovitvah deviznega informacijskega urada v Gradcu veliko gorenjskih študentov študiralo na visokih šolah v Ljubljani in Zagrebu. Po Kürbisovih ocenah naj bi se tedaj število gorenjskih študentov gibalo med 120 in 140,⁴⁶ »pri čemer nimajo nemške oblasti nikakršnega zagotovila, v kolikšni meri se bodo ti lahko včlenili v nemški narod«. Pri tem je bilo po njihovem mnenju vznemirjajoče tudi dejstvo, »da že 16- in 17-letna mladina na Gorenjskem, ne glede na izobrazbo, na podlagi dosedanje vzgoje kaže skoraj brez izjem odklonilen odnos do nemškega naroda in države, zato ni težko sklepati, kako bi se v nemško narodno skupnost vključevali šele ti starejši letniki, ki so bili vzgojeni v času obstoja jugoslovanske države«. Poleg tega so se pojavljale težave, ker v nemških študentskih zvezah zaradi vpoklica v vojsko »v glavnem ni bilo ustreznega narodno-političnega vodstva, kot je bil primer pri štajerski študentski zvezi, zato se tam ustrezna moralno-politična vzgoja gorenjskih študentov ne more pričakovati«.⁴⁷

V zvezi s to problematiko je že julija 1942 v štajerskem Gradcu potekal sestanek za izmenjavo izkušenj z »narodno-političnim delom« na nekaterih podobnih ozemljih. Na njem je bilo sklenjeno, da bo štajersko pokrajinsko (gavovsko) študentsko vodstvo po vzoru študentskega vodstva v češko-moravskem protektoratu prevzelo vodilno vlogo na področju priključenih ozemelj Sp. Štajerske in Gorenjske, in sicer v sodelovanju z nemškim državnim študentskim vodstvom ter državnim ministrstvom za znanost, vzgojo in ljudsko izobraževanje. Pozvali so državno študentsko vodstvo, da mora sprejeti odredbo, po kateri bodo vsa pokrajinska študentska vodstva v rajhu štajerskemu pokrajinskemu študentskemu vodstvu posredovala podatke o vseh Gorenjcih, ki se šolajo na nemških univerzah oz. visokih šolah. Ta bi potem te sezname v presojo in odločevanje poslala blejski izpostavi državnega komisarja za utrjevanje nemštva. Predlagali pa so tudi sprejem odredbe, po kateri bi bila tistim Gorenjcem, ki bi jim zavrnilo izdajo nemškega državljanstva na preklic prepovedano študirati na visokih šolah v tujini.⁴⁸

44 Ibid.

45 Friedrich (Fritz) Kürbis (1915–1985). V Mariboru rojeni nemški nacionalist, od leta 1934 član nacistične stranke; med vojno je bil kot esesovski poročnik nekaj časa vodja 1. oddelka urada pooblaščenca državnega komisarja za utrjevanje nemštva na Bledu. Po vojni je bil priznani literarni zgodovinar in bibliotekar pri Štajerski delavski zbornici v Gradcu.

46 Kot je razvidno iz nekaterih drugih dopisov in redkih seznamov, so pri tej številki verjetno upoštevani tudi gimnazijci oz. srednješolci.

47 SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Poročilo. Visokošolski študij Gorenjcev, 23. 9. 1942.

48 Ibid.

Pri izdaji dovoljenj za Gorenjce za študij na nemških visokih šolah bi morali po mnenju blejske podružnice DKUN upoštevati naslednje kriterije:

- okrožni vodja NSDAP, pod katerega spada dotični prosilec/študent, bi moral podati kar najbolj podrobno politično karakteristiko družine prosilca;
- poveljstvo Sipo⁴⁹ in SD⁵⁰ bi morala podati mnenje o državno-politični zanesljivosti prosilca;
- izpostava DKUN bi morala podati kar najbolj podrobno rasno karakteristiko prosilca;
- na podlagi gornjih alinej bi izpostava DKUN izdala temeljno dovoljenje za obiskovanje visokošolske ustanove, ki bi bilo omejeno na semester;
- pri vsem tem pa bi k sodelovanju pritegnili še štajersko pokrajinsko študentsko vodstvo, ki bi posameznega prosilca skušalo usmeriti na tisto visoko šolo, kjer bi imel pogoje za ustrezno politično vodenje in vzgojo;
- potem bi štajersko študentsko vodstvo posredovalo ime izbranega gorenjskega študenta krajevno pristojnemu oddelku varnostne službe (SD) zaradi vodenja in oskrbe;
- po vsakem semestru bi potem zgoraj omenjene službe in organizacije ocenjevale politično držo tega gorenjskega študenta;
- po enoletnem preverjanju in udejstvovanju gorenjskega študenta v organih nacistične študentske organizacije pa bi ga izključili iz preverjanja pristojnih varnostnih organov z Gorenjske, pri čemer bi moral potem ostati pod nadzorom samo te študentske organizacije.⁵¹

V poročilu je podana tudi smernica, da glede na takratno politično stanje na Gorenjskem ne sme priti do nikakršnega mehčanja teh ukrepov oz. priporočil, »četudi bi nastopilo pomanjkanje akademsko izobraženih«. Vsi takšni študenti naj se usmerijo v svobodne poklice, vendar naj se tudi tam ne samo strokovno, ampak tudi politično vzgajajo: »Treba je namreč pomisliti, kakšno škodo lahko povzroči Gorenjec, ki brez strogega izbora in pravilne politične vzgoje ter vodstva doseže akademski naziv in potem kot vzgojitelj, inženir ali zdravnik dobi vpliv na vodstvo mladine in širše nemške narodne skupnosti.«⁵²

Na koncu poročila dr. Friedl opozarja, da bi bil najugodnejši trenutek za preverjanje števila visokošolskih študentov, ko bo na podlagi izdanih članskih izkaznic KVB Gorenjcem podeljeno državljanstvo tretjega rajha na preklic. Pri tem svetuje, naj se za posredovanje izkušenj s tovrstnim delom obrne na štajersko študentsko vodstvo, ki je tak pretres za Sp. Štajersko že opravilo. Visokošolski študentje iz Sp. Štajerske so namreč že bili pregledani oz. razvrščeni po strogem izboru in izrecni odobritvi študija, kar je opravila Štajerska domovinska zveza skupaj z ustreznimi organi varnostne službe in štajerskega študentskega vodstva.

49 SiPo – nem. Sicherheitspolizei, varnostna policija.

50 SD – nem. Sicherheitsdienst, varnostna služba.

51 SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Poročilo. Visokošolski študij Gorenjcev, 23. 9. 1942.

52 Ibid.

Tako je bil vsak visokošolski študent iz Sp. Štajerske, ki ni prestal omenjenih preizkusov, »brez vsakega ozira odstranjen iz visokošolske ustanove, kjer se je izobraževal, in v roku 24 ur poslan v osrednjo Nemčijo, kjer so ga zaposlili v obratih vojne industrije, na delovnem mestu, primernem njegovemu znanju, in mu tako omogočili zagotovitev ustrezne eksistence«. ⁵³

Kakšno je konkretno bilo izobraževanje po nacističnem modelu, je dr. Vinko Skitek prikazal na primeru neke farmacevtske praktikantke iz Prevalj na Koroškem, ki je hotela postati farmacevtka. Ob zaključku izobraževanja je morala v Celovcu opraviti t. i. izpit pred zaključkom šolanja, imenovan Vorprüfung. Za opravljanje tega izpita je morala plačati določen denarni znesek in pridobiti soglasje okrožnega urada nacistične stranke NSDAP, da je politično in rasno ustrezna. ⁵⁴

»Visoke ambicije« gorenjskih maturantov za nadaljnji študij

Ob tem naj omenimo še poročilo, ki ga je sredi novembra 1942 napisal SS šturmbanfirer Rödl in se nanaša na konkretne izkušnje glede odločanja slovenskih maturantov z Gorenjske, točneje iz dela radovljiskega okrožja, na gimnaziji v Beljaku o njihovem namenu za nadaljnje šolanje. ⁵⁵ V poročilu navaja, da je bil »rezultat preverjanja naravnost katastrofalen«, saj so skoraj vsi (26) navedli, da se želijo usmeriti v družboslovne poklice (»poklice človeškega vodenja«), zelo malo pa je bilo takšnih, ki bi želeli izbrati tehnični poklic: »Med njimi so celo kmetje, ki bi želeli biti bodisi visoki uradniki bodisi profesorji. Pri tem pa nimajo interesa za nemško stvar. Poleg tega želijo takoj po maturi nadaljevati šolanje in se pri tem izogniti vojaški ali delovni obveznosti. Eden od bodočih profesorjev je celo prosto-
dušno priznal, da se ga to ne tiče in da bo pač v miru študiral. V tem oziru pa ni bil neki nemški državljani z Bleda, čeprav čisto nemškega izvora, nobena izjema in je tudi podal takšno mnenje.« Skratka, zaradi povedanega je bil Rödl mnenja, da prvi letniki po letu 1919 niso primerni za pripustitev k študiju akademskih in družboslovnih poklicev, kajti »ravno pri njih je namreč najti kar najmanjše razumevanje za nemški pogled na svet, kar se jih bo tudi v prihodnje držalo«. ⁵⁶

Načrti za vračanje gorenjskih študentov iz Ljubljanske pokrajine in italijanskih internacijskih taborišč

V zvezi s poizvedovanjem blejske podružnice DKUN o šolanju oseb z območja zasedenih ozemelj Koroške in Kranjske v tujini oz. zunaj ozemlja rajha, je bilo

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Skitek 2016, 379–380.

⁵⁵ SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Überprüfung slowenischer Abituranten in Villach, (Preverjanje slovenskih maturantov v Beljaku), 23. 11. 1942.

⁵⁶ Ibid.

na osnovi poročila urada devizne izpostave v Gradcu ugotovljeno, da se je v začetku decembra 1942 zunaj rajha šolalo 20 Gorenjcev/Gorenjk, od tega 19 v Ljubljani in eden/ena v Beogradu. Zajet pa ni bil samo univerzitetni študij, ampak tudi gimnazijski.⁵⁷ Kot so ugotavljali, še nihče od spodaj navedenih ni uradno zaprosil nemških oblasti za dovoljenje za šolanje.⁵⁸

Seznam dijakov in študentov, ki so se izobraževali zunaj Gorenjske

Ime in priimek	Kraj izvora, okrožje	Šolanje, študij
Ažman Marijana	Kranj, KRA	Sanitetna šola v Beogradu
Česen Janez	Kranj, KRA	Teološka fakulteta Ljubljana
Dežman Slavka	Kranjska gora, RAD	Dekliška mešč. šola Lichtenturn, Lju.
Erznožnik Janez	Žiri, KRA	VII. klas. gimnaz., Ljubljana
Erznožnik Vladislav	Žiri, KRA	V. klas. gimnazija, Ljubljana
G(e)rčar Mihaela	Žiče-Radomlje, KAM	Trgovska akadem., Ljubljana
Habjan Vinko	Dob, KAM	Učiteljske, Ljubljana
Jenko Jože	Mavčiče, KRA	Univerza, Ljubljana
Kopčaver Vinko	Selca, Škofja Loka, KRA	Univerza, Ljubljana
Krajnik Martina	Godešič, Škofja Loka, KRA	Dekliška mešč. šola Lichtenturn, Lju.
Lukančič Frančiška	Litija, KAM	Učiteljske, Ljubljana
Murnik Franc	Kranj, KRA	Teh. fakult. Univerze v Lj., Ljubljana
Osredkar Franc	Kranj, Savsko pred., KRA	?
Oven Alojzij	Šmartno pri Litiji, KAM	Učiteljske, Ljubljana
Rehberger Josef	Preddvor, KRA	Gimnazija, Ljubljana
Strupi Janez	Čirče, KRA	?
Štirn Vinko	Stanežiče-Šentvid/Lj., KRA	Teološka fakulteta, Ljubljana
Tramšak Božo	Jesenice, RAD	Učiteljske, Ljubljana
Tramšak Dušan	Jesenice, RAD	Učiteljske, Ljubljana
Zorman Miško	Domžale, KAM	Gimnazija, Ljubljana

Ta seznam pa nikakor ni bil popoln, česar so se zavedele tudi nemške oblasti, ki so kasneje skušale pridobiti natančnejše podatke o številu šolajočih se oseb z Gorenjske. Mnogi študenti so namreč zaradi nove državne meje popolnoma prekinili stike z domačimi na Gorenjskem, zato njihovih kontaktov ni imel niti prej omenjeni devizni urad.

V zvezi s problematiko vračanja gorenjskih študentov iz ljubljanske pokrajine (LP) in iz internacijskih taborišč ter o vprašanju gorenjskih kvalificiranih

57 SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, šk. 2, Slovenski študentje 1942, 1943, Studienaufenthaltskosten für die in Kroatien und Italien studierenden Angehörigen von in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains ansässigen Familien (Stroški študijskega bivanja na Hrvaškem in v Italiji oseb, ki imajo družine na zasedenih ozemljih Koroške in Kranjske), dopis z dne 3. 12. 1942.

58 Ibid.

delavcev in obrtnikov je konec novembra 1942 na posebnem sestanku v kranjskem hotelu Evropa dr. Kürbisch iz blejskega urada DKUN razpravljal z vodjo nemškega konzulata v Ljubljani Lissenbergom in sekretarjem konzulata Pohlom. Kürbisch je bil mnenja, da »so to problematiko doslej zanemarjali in bi jo bilo treba čimprej urediti«. Glede tega je konzul Lissenberg Kürbischa obvestil, da je bilo med koroškim gaulajterjem dr. Rainerjem in visokim komisarjem za ljubljansko pokrajino Graziolijem dogovorjeno, da bi se študentje z Gorenjske, ki so se šolali v Ljubljani, »če bi bilo mogoče, v doglednem času vrnili nazaj domov«. ⁵⁹ Pri tem je visoki komisar zagotovil, da bodo najprej ugotovili, koliko gorenjskih študentov je v italijanskih internacijskih taboriščih in v sami Ljubljani, na osnovi česar se bo mogoče nadalje pogovarjati o tej stvari. Ugotavljali so tudi, da so tako na nemškem konzulatu v Ljubljani kot v blejskem uradu za utrjevanje nemštva v zadnjih mesecih prejeli veliko posameznih prošenj za vrnitev teh študentov na Gorenjsko. Ker nemški konzul ni vedel, kaj bi ta vrnitev pomenila za (politično) stanje na Gorenjskem, teh primerov še ni vzel v reševanje. ⁶⁰

Ker je DKUN pred nedavnim sprejel smernice glede teh študentov in je bil sprejet odlok, da se od 30. septembra 1942 gorenjskim študentom v ljubljanski pokrajini ne smejo več izdajati dovoljenja za izvoz tuje valute (deviz), so bili na sestanku sprejeti naslednji sklepi:

1. Blejska podružnica DKUN bo pripravila seznam vseh gorenjskih študentov, ki študirajo v LP ali so v internacijskih taboriščih, in ga po izdelanem mnenju in preverbi poslala v končno reševanje vodji nemškega konzulata v Ljubljani.
2. Vodja nemškega konzulata v Ljubljani bo nato ta seznam izročil visokemu komisarju za LP in ga opozoril, da se na seznamu zajeti študentje lahko na osnovi že prej dogovorjenega sporazuma med koroškim gaulajterjem ter visokim komisarjem za LP vrnejo na ozemlje rajha. S tem bi pri visokem komisarju za LP dosegli prepričanje, da se bo nemška stran glede tega vprašanja držala obljube, ki jo je dala. To je nemški konzul v Ljubljani imel za zelo pomembno dejstvo v prihodnjih pogajanjih z visokim komisarjem.
3. Vodja nemškega konzulata v Ljubljani bo po prejemu soglasja s strani visokega komisarja za LP pridobil za v Ljubljani stanujoče študente pri policijskem uradu za tujce, za internirane gorenjske študente pa pri vojaških oblasteh, dovoljenje za enkratno prestop državne meje.
4. Vodja nemškega konzulata bo visokega komisarja pri tem zaprosil, naj mu izroči seznam vseh pri tej akciji ugotovljenih oz. zajetih gorenjskih študentov, da ga bo ta lahko predal v nadaljnjo obdelavo blejski podružnici DKUN.
5. S strani visokega komisarja za LP in italijanskih vojaških organov je bilo že sporočeno, da so pripravljeni dovoliti vrnitev na Gorenjsko le tistim študen-

59 SI AS 1626, Pooblaščenec DKUN, t. e. 2. Slovenski študentje 1942, 1943, Zabeležka dr. Kürbischa z naslovom Rückführung der Oberkrainern aus der Provinz Laibach (Vračanje Gorenjcev iz Ljubljanske pokrajine), 27. 11. 1942.

60 Ibid.

tom, ki niso aktivno delovali proti italijanski državi ali italijanskim oblastem in niso znani kot komunisti.

6. Če bi se potem izkazalo, da bi bilo zbiranje gorenjskih študentov za vrnitev v sami Ljubljani nemogoče ali bi bila njihova takojšnja vrnitev v nasprotju s smernicami DKUN, bi moralo biti v Šentvidu pri Ljubljani ali v Medvodah urejeno sprejemno taborišče, kjer bi lahko te vračajoče študente organizirano in urejeno sprejemali in jih preverjali, da bi lahko o nadaljnjem postopanju z njimi (dokončno) odločil urad DKUN.
7. Vodja nemškega konzulata v Ljubljani na podlagi preteklih izkušenj brez zadržkov soglaša z uporabo strogih in upravičenih smernic pri obravnavi teh študentov, kajti ob neupoštevanju principov, ki jih je postavila blejska podružnica DKUN v interesu rajha, pri tej akciji ne bi mogel sodelovati.
8. Vodja konzulata je ob tem zaprosil blejsko podružnico DKUN, da na podoben način v sodelovanju s Štajersko domovinsko zvezo (SHB) pripravi podoben načrt za vrnitev slovenskih študentov tudi za Sp. Štajersko.⁶¹

Ob tej načrtovani akciji vračanja gorenjskih študentov pa se je odprla še ena težava. Na podlagi dogovora med Tretjim rajhom in Kraljevino Italijo je bila pri obeh zunanjih ministrstvih z italijanskega ozemlja v rajh dovoljena le preselitev oseb nemške narodnosti oz. t. i. folksdojčarjev. Ker pa je šlo pri tej zadevi za preselitev oseb slovenske narodnosti, je nastopila težava. Na omenjenem sestanku je bilo ugotovljeno, da bodo morali ta dogovor nekoliko omehčati, saj je bila čimprejšnja vrnitev gorenjskih študentov v rajh po mnenju blejske podružnice DKUN »koristna za nemško državo, ker se bi s tem preprečilo nadaljnje sovražno vplivanje nanje in s tem poslabševanje političnega stanja«.⁶²

Prav tako je nemški konzul zavrnil splošno vrnitev vseh študentov v rajh in se zavzel »za vrnitev za delo usposobljenih in že izučenih Gorenjcev v rajh, ki jih bi lahko potem vključili v ustrezne delovne procese v rajhu«.

V zvezi s tem je bil na sestanku sprejet naslednji konkretni delovni načrt:

1. Vrnitev na Gorenjsko bo mogoča le na podlagi posamičnih prošenj, da bo mogoče primer individualno obravnavati.
2. Vse aktivnosti v zvezi s preverjanjem prosilcev, kar pomeni vključitev varnostne policije (SiPo) in Varnostne službe (SD) kakor tudi okrožnih vodstev nacistične stranke, ki sodelujejo pri oblikovanju odločitev, mora prevzeti le urad DKUN in vse to dostaviti nemškemu konzulatu v Ljubljani.
3. Dodatno mora nemški konzulat v Ljubljani vse prosilce seznaniti z dejstvom, da čeprav bi prejeli dovoljenje za enkratni prihod na območje rajha, ne morejo z gotovostjo računati, da bodo na Gorenjskem tudi ostali, kajti v vsakem primeru bodo nato poslani naprej v stari rajh ali na določena nemška naselitvena območja zunaj rajha.⁶³

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

Zaključek

Kot smo predstavili v prispevku, so leto dni po uvedbi izključno nemškega osnovnega šolstva okupatorske oblasti na Gorenjskem začele čutiti potrebo po urejanju statusa takrat sicer maloštevilnih študentov s tega območja, ki so študirali na nemških ali tujih univerzah. Za nemškega okupatorja je to predstavljalo določen varnostno-politični problem, saj je bila po njihovem mnenju slovenska inteligenca v zadnjih desetletjih Avstro-Ogrske in potem v času stare Jugoslavije zelo panslavistično in protinemško usmerjena. Vodilno vlogo pri tem je imela ravno inteligenca s Kranjske in Gorenjske, zato je nemški okupator sprejel določene ukrepe za omejitev števila bodočih izobražencev. Pri tem je moral po eni strani upoštevati stroge politične kriterije, po drugi pa ugoden rezultat rasnih pregledov gorenjskega prebivalstva. Čeprav prispevek predstavlja dodaten kamenček v mozaiku odkrivanja te problematike, pa bo vsekakor treba opraviti še temeljito študijo o medvojnih študentih s celotnega nemškega okupacijskega ozemlja in zlasti ugotoviti točno število slovenskih študentov in gimnazijcev z vsega nemškega zasedenega ozemlja, ki so se tedaj šolali bodisi na univerzah na ozemlju rajha bodisi zunaj njega.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, ARS

SI AS 1603, Deželni svetnik okrožja Kamnik, t. e. 37.

Poročilo občinskega komisarja Zg. Tuhinj Deželnemu svetniku okrožja Kamnik, 5. 2. 1943.

Poročilo občinskega komisarja Zg. Tuhinj Deželnemu svetniku okrožja Kamnik, 19. 2. 1943.

SI AS 1626 Pooblaščenec Državnega komisarja za utrjevanje nemštva (DKUN), Bled, Radovljica, t. e. 2.

Mair Kaibitschev sklep o ugotovitvah obiska inšpekcije Nacionalpolitične vzgojne ustanove iz Berlina, Celovec, 3. 3. 1943.

Pravila SHB kot vzorec za ravnanje na Gorenjskem, 19. 3. 1942.

Bericht, Hochschulstudium der Oberkrainer (Poročilo. Visokošolski študij Gorenjcev), 23. 9. 1942.

Überprüfung slowenischer Abituranten in Villach, (Preverjanje slovenskih maturantov v Beljaku), 23. 11. 1942.

Slovenski študentje 1942, 1943, Studienaufenthaltskosten für die in Kroatien und Italien studierenden Angehörigen von in den besetzten Gebieten Kärntens und Krains ansässigen Familien (Stroški študijskega bivanja na Hrvaškem in v Italiji oseb, ki imajo družine na zasedenih ozemljih Koroške in Kranjske), dopis z dne 3. 12. 1942.

Zabeležka dr. Kürbischa z naslovom »Rückführung der Oberkrainern aus der Provinz Laibach« (Vračanje Gorenjcev iz Ljubljanske pokrajine), 27. 11. 1942.

Časopisni viri

- »Razpregled učeče se mladine na zasedenem ozemlju Koroške in Kranjske«, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja 5. 7. 1941.
- »Die Deutsch-kurse in Südkärnten haben begonnen«, *Karawanken Bote*, nemška izdaja, 19. 7. 1941.
- »Uspehi nemškega učiteljstva v jezikovnih tečajih na Južnem Koroškem«, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 2. 8. 1941.
- »Od meseca septembra naprej nemške šole na Južnem Koroškem«, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 30. 8. 1941.
- »Razglas šolskega oddelka pri šefu civilne uprave z dne 10. 9. 1941«, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 13. 9. 1941.
- »50.000 šolskih knjig za Südkärnten«, *Karawanken Bote*, 18.10.1941.
- »Zanimivosti«, *Karawanken Bote*, 11. 10. 1941.
- »Slovesen sprejem nemškega učiteljstva«, *Karawanken Bote*, slovenska izdaja, 19. 7. 1941.

Spletni vir

Deutsche Heimschulen, Nemška Wikipedija: https://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Heimschule_Schlo%C3%9F_Iburg (pridobljeno, 11. 3. 2024).

Literatura

- Ferenc, Tone: Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivo, *Pri-spevki za zgodovino delavskega gibanja* 20, 1980, št. 1–2.
- Ferenc, Tone: Polom raznarodovalnih načrtov nemškega okupatorja v okrožju Kamnik, Polom okupatorjevega šolstva, *Historia : znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani*; 13, 2010.
- Ferenc, Tone; Godeša, Bojan: Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941–1945, Germanizacija dežele in ljudi, *Historia: znanstvena zbirka oddelka za zgodovino filozofske fakultete univerze v Ljubljani*, 14, 2009.
- Hančič, Damjan. Gradbeni projekti nemškega okupatorja v Kamniku. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 71, 2023, št. 1.
- Skitek, Vinko: *Delovanje nemškega okupatorja v Mežiški dolini med letoma 1941 in 1945*, Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2016.
- Trobevšek, Marko, Pri pouku načeloma govorimo samo nemško – Vpogled v didaktiko nacistične šole na zasedenem Gorenjskem, *Kamniški zbornik*, 26, 2022, str. 197–201.